

Correctievoorschrift examen VMBO-GL en TL
2003

tijdvak 1

GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING CSE GL EN TL

GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING VBO-MAVO-D

Inzenden scores

Vul de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten in op de optisch leesbare formulieren of verwerk de scores in het programma Wolf.

Zend de gegevens uiterlijk 26 mei naar de Citogroep.

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel

1 REGELS VOOR DE BEOORDELING

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de Regeling beoordeling centraal examen vastgesteld (CEVO- 02-806 van 17 juni 2002 en bekendgemaakt in Uitleg Gele katern nr 18 van 31 juli 2002).

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces verbaal van het examen toekomen aan de examinator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 2 De directeur doet de van de examinator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 4 De examinator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 ALGEMENE REGELS

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

- 1 De examinator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd worden, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;

- 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan een antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar een keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een toets of in het beoordelingsmodel bij die toets een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof toets en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
Voor de beroepsgerichte programma's in de basisberoepsgerichte, de kaderberoepsgerichte en de gemengde leerweg en voor de algemene vakken in de basisberoepsgerichte leerweg in het jaar 2003 en mogelijk latere jaren:
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de door het bevoegd gezag gegeven regels.

3 VAKSPECIFIEKE REGELS

Voor dit centraal schriftelijk examen Geschiedenis en staatsinrichting GL en TL en Geschiedenis en staatsinrichting VBO-MAVO-D kunnen maximaal 57 scorepunten worden behaald.

De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak Geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.

4 BEOORDELINGSMODEL

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 punt toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

DE KOLONIALE RELATIE INDONESIA – NEDERLAND

+

HET INDONESIA – NEDERLANDS CONFLICT 1945 – 1949

- 1 C
- 2 **maximumscore 1**

Voorbeelden van een juist antwoord:

 - De VOC wilde dat er alleen maar kruidnagels groeiden in het gebied dat zij onder controle had.
 - De VOC wilde het monopolie op kruidnagels om dan zelf de prijs te kunnen bepalen / extra te kunnen verdienen.
 - Minder kruidnagels op de markt kon leiden tot een hogere prijs / meer winst.
- 3 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord:

 - Ontwikkeling in beide periodes: er gaan méér mensen naar Azië dan er terugkomen 1
 - Verklaring (één van onderstaande): 1
 - Er zijn mensen op de heenreis gestorven.
 - Er zijn mensen tijdens het verblijf in Azië gestorven.
 - Mensen hebben zich in Azië gevestigd.
- 4 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord:

 - De schrijver vindt dat Nederland (in Indonesië) diefstal pleegt / dat Nederland (te veel) profiteert van Indonesië / keurt de manier van omgang met Indonesië af.
- 5 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord (één van onderstaande):

 - Ja, want alleen Nederland verdiende veel aan het Cultuurstelsel / dit geld werd alleen in Nederland uitgegeven.

óf:

 - Nee, want in plaats van te spreken over stelen/roof/diefstal kan die rijkdom ook gezien worden als handelswinst ten tijde van het Cultuurstelsel.

opmerking
Alleen als na een keuze een juiste verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.
- 6 **maximumscore 2**
 - Er kwam minder landbouwgrond beschikbaar.
 - De koopkracht nam toe.
 - De werkdruk werd hoger.

Indien drie antwoorden juist 2

Indien één of twee antwoorden juist 1
- 7 B

Vraag	Antwoord	Scores
● 8	B	
○ 9	maximumscore 2 → Bron 5 (Van Heutsz) hoort bij bron 9. → Bron 6 (Doorman) hoort bij bron 8. → Bron 7 (Coen) hoort bij bron 10.	
	Indien drie antwoorden juist	2
	Indien één of twee antwoorden juist	1
○ 10	maximumscore 2 Voorbeelden van een juist antwoord: → bron 11: koelies die in opstand kwamen, werden hard aangepakt. → bron 12: het Nederlandse superioriteitsgevoel blijkt hieruit (de dragers lijken wel slaven).	
	per juiste combinatie van bron en verklaring	1
○ 11	maximumscore 1 Voorbeelden van een juist antwoord: → Door onderwijs te geven heeft Nederland (nieuwe, westerse) ideeën en technologie overgebracht op de bevolking. → Men is er in geslaagd de landbouw op een dusdanig peil te brengen dat men in staat bleef de groeiende bevolking te voeden. → Uitbreiding van de gezondheidszorg heeft het welzijn van de bevolking bevorderd. → Door het aanleggen van wegen en spoorwegen verbeterden de verbindingen.	
○ 12	maximumscore 2 Bij de Ethische Politiek horen <ul style="list-style-type: none"> • kenmerk 2 • kenmerk 3 	 1 1
● 13	D	
○ 14	maximumscore 1 → De meeste Nederlanders waren het niet met de oproep van deze poster eens, want ze vonden dat Indonesië bij Nederland hoorde/moest blijven / ze waren tegen een onafhankelijk Indonesië.	
	<i>opmerking</i> <i>Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.</i>	
○ 15	maximumscore 2 <ul style="list-style-type: none"> • bron 16: honger/te weinig eten (als gevolg van ongelijke verdeling van de voedselrantsoenen) • bron 17: (lijf)straf/mishandeling 	 1 1
○ 16	maximumscore 1 Voorbeeld van een juist antwoord: → Volgens vele Nederlanders ongepast, omdat Nederland in oorlog was met Japan / samenwerking met Japan landverraad was / je niet met de bezetter hoort samen te werken.	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- 17 **maximumscore 2**
 Voorbeeld van een juist antwoord:
- geen samenwerking met Nederland, omdat Soekarno dacht dat samenwerking niet tot een onafhankelijk Indonesië zou leiden 1
 - wel samenwerking met Japan, omdat Soekarno dacht dat door samenwerking een onafhankelijk Indonesië bereikbaar zou zijn 1
- 18 **C**
- 19 **maximumscore 1**
 → Uit het antwoord moet blijken dat Soekarno volgens de VVD gekozen had voor het communisme/socialisme.
- 20 **maximumscore 1**
 Uit het antwoord moet blijken:
 → beeldkenmerk: afwijzende houding van de VVD te herkennen aan de hamer en sikkel / symbolen van de Sovjetunie.
 óf:
 → stukje tekst: afwijzende houding van de VVD te herkennen aan '(Socialisme beschermt) het Communisme in Indië' / 'hebt U er ook genoeg van / het Roer moet om'.
- 21 **maximumscore 1**
 Voorbeeld van een juist antwoord:
 → In 1950 ondenkbaar, omdat Poncke Princen toen als een landverrader/deserteur beschouwd werd / hij gevochten had tegen Nederlandse soldaten / hij de belangen van de vijand verdedigde/vertegenwoordigde.
- 22 **maximumscore 1**
 Voorbeeld van een juist antwoord:
 → Nu wel, omdat het mogelijk is (mede door een grotere diversiteit en breder aanbod van bronnen) kritischer te staan tegenover het Nederlandse optreden in Indonesië / het verleden (door historici) anders beoordeeld wordt / door velen erkend wordt dat Poncke Princen voor een rechtvaardige zaak streed/zijn afwijkende standpunt en optreden van moed getuigde.

SOCIALE ZEKERHEID EN VERZORGINGSSTAAT IN NEDERLAND

+

ONTWIKKELING VAN DE GEZONDHEIDSZORG IN NEDERLAND

- 23 **maximumscore 1**
 → de gemeenten/de overheid
- 24 **maximumscore 1**
 → Er werd pas steun gegeven aan de armen als andere hulp (van kerken en liefdadigheidsinstellingen) tekort schoot.
- 25 **D**

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

○ 26 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord:

- Bron 20 past er bij, omdat de rooms-katholieke(n) (arbeiders) zich georganiseerd hebben om hun omstandigheden te verbeteren / een rooms-katholieke vakbond hebben opgericht 1
- Bron 21 past er bij, omdat er diverse rooms-katholieke hulporganisaties zijn opgericht 1

opmerking

Alleen als na een juiste (bron)keuze een juiste uitleg volgt, mogen scorepunten worden toegekend.

○ 27 **maximumscore 2**

Uit het antwoord moet blijken:

- bron 24 probleem: slechte kwaliteit van het drinkwater
oplossing: aanleggen van waterleidingnet voor schoon drinkwater 1
- bron 25 probleem: onvoldoende toiletten / onhygiënische toestanden door te weinig toiletten / ontbreken van een riolering / gezondheidsrisico's door onhygiënische toestanden
oplossing: aanleg van riolering 1

opmerking

Alleen als na een juiste probleemomschrijving een juiste oplossing gegeven wordt, mag een scorepunt worden toegekend.

○ 28 **maximumscore 1**

Voorbeelden van een juist antwoord:

- Hij vond het onfatsoenlijk voor de eigenaren, omdat zij anders geen inkomsten meer zouden hebben.
- Hij vond het onfatsoenlijk voor de bewoners, want die zouden anders helemaal geen dak meer boven hun hoofd hebben.

opmerking

Alleen als na het noemen van 'eigenaren' of 'bewoners' een juiste verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

○ 29 **maximumscore 3**

Voorbeeld van een juist antwoord:

- Bron 27 hoort bij het socialisme, omdat de arbeider inhakt op (het monster van) het kapitalisme / de arbeiders opgeroepen worden 'rood' te stemmen 1
- Bron 28 hoort bij het liberalisme, omdat het affiche gericht is tegen het socialisme ('roode overheersing')/het rooms-katholicisme ('zwarte overheersing') / de 'Vrijheidsbond' verwijst naar het liberalisme 1
- Bron 29 hoort bij het protestantisme, omdat Maarten Luther een protestant was / de bijbel afgebeeld is / het gaat om een christelijk werkliedenverbond (de Christelijke Werklieden Vereniging als voorbeeld van een protestantse organisatie) 1

opmerking

Alleen als na een juiste stroming een juiste verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

● 30 **A**

● 31 **C**

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- **32 maximumscore 1**
 Voorbeelden van een beschrijvende vraag:
 → Wie kwamen in aanmerking voor een steunuitkering?
 → Wat moesten de werklozen doen om een steunuitkering te krijgen?
 → Waar konden werklozen zich melden om steun te krijgen?
- opmerking*
 Alleen als de vraag gericht is op de inhoud van de bron, mag een scorepunt worden toegekend.
- **33 maximumscore 1**
 Voorbeelden van een verklarende vraag:
 → Waarom werden de steunuitkeringen soms verlaagd?
 → Waarom moesten de werklozen zich zo vaak melden bij het stempellokaal?
 → Wat was de oorzaak van de werkloosheid?
 → Wat was het gevolg van de dagelijkse meldplicht?
- **34 maximumscore 1**
 Voorbeelden van een juist antwoord:
 → Er werd afgesproken dat de lonen laag zouden blijven.
 → De stijging van de lonen zou niet groter mogen zijn dan de productiviteitsstijging.
- **35 maximumscore 1**
 Voorbeelden van een juist antwoord:
 → Het doel was de economische ontwikkeling te bevorderen / snelle wederopbouw.
 → geen productieverlies
 → goede secundaire arbeidsvoorwaarden / sociaal vangnet / bouwen aan de toekomst van de kinderen
 → het handhaven van de status-quo
 → de communisten de wind uit de zeilen nemen
- **36 maximumscore 2**
- Bron 33 is het meest bruikbaar voor mijn onderzoek, 1
 (voorbeeld van een juist antwoord):
 - omdat uit deze bron blijkt dat de overheidsuitgaven procentueel sterker stijgen dan de overheidsinkomsten / de verzorgingsstaat 'onbetaalbaar' dreigt te worden / in deze bron controleerbare cijfers over verschillende onderdelen van de verzorgingsstaat staan 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

○ 37 **maximumscore 3**

eens met Marijke:

Voorbeelden van een juist antwoord:

- De kosten van de verzorgingsstaat worden steeds hoger en iedereen die in staat is te werken moet een bijdrage leveren aan de kosten van de verzorgingsstaat.
- Een uitkering is alleen bedoeld voor mensen die het echt hard nodig hebben.
- Het is goed om te werken, want dan loop je geen achterstand op bij de ontwikkelingen in je werk.
- De overheid kan het geld voor andere belangrijke(re) zaken gebruiken.
- Het is belangrijk dat vrouwen hun eigen geld verdienen.

eens met oma:

Voorbeelden van een juist antwoord:

- De verzorgingsstaat is juist opgebouwd om een uitkering te kunnen geven aan mensen die niet kunnen werken.
- Een uitkering is er ook om vrouwen te helpen die voor hun kinderen willen zorgen en daardoor niet kunnen werken.
- De moeder moet thuisblijven en voor haar kinderen zorgen.
- Daar betaalt iedereen toch belasting voor.

toelichting

Indien gekozen wordt voor Marijke: twee argumenten voor en één tegenargument van oma.

Indien gekozen wordt voor oma: twee argumenten voor en één tegenargument van Marijke.

per argument

1

○ 38 **maximumscore 2**

Voorbeelden van een juist antwoord:

Een godsdienstige verklaring:

- begin 20e eeuw nog geen discussie, want de invloed van het geloof was groot en euthanasie was onbespreekbaar / het geloof verbood euthanasie 1
- eind 20e eeuw wel discussie, want de rol/invloed van het geloof is minder geworden, waardoor veel mensen zelfstandig hun standpunt gingen bepalen ten aanzien van euthanasie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

○ 39 **maximumscore 2**

Een andere verklaring (één van onderstaande combinaties):

(medisch):

- begin 20e eeuw nog geen discussie, want medici waren geen voorstander van vroegtijdige levensbeëindiging / de taak van medici was uiteindelijk het redden van mensenlevens/levensverlenging 1
- eind 20e eeuw wel discussie, want steeds meer medici vinden dat naast het redden van mensenlevens ook rekening gehouden moet worden met de kwaliteit van het leven van de patiënt / een menswaardig einde van het leven zonder ondraaglijk lijden / ze willen het leven niet onnodig rekken 1

(juridisch):

- begin 20e eeuw nog geen discussie, want euthanasie was verboden en strafbaar 1
- eind 20e eeuw wel discussie, want euthanasie is onder bepaalde voorwaarden niet langer strafbaar 1

(ethisch):

- begin 20e eeuw nog geen discussie, want spreken over euthanasie was een taboe 1
- eind 20e eeuw wel discussie, want euthanasie is bespreekbaar geworden 1

○ 40 **maximumscore 2**

- 1 kerk
- 2 overheid
- 3 kerk
- 4 overheid

Indien vier antwoorden juist 2
 Indien drie antwoorden juist 1
 Indien nul, één of twee antwoorden juist 0

BRONVERMELDING:

1: naar: E. Jacobs, Varen om peper en thee, korte geschiedenis van de Verenigde Oostindische Compagnie, Zutphen 1996, pag. 74.

2: naar: J. van Goor, De Nederlandse koloniën, geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975, Den Haag 1997, pag. 49.

3: naar: E. Vanvugt, Bloed aan de klomp: de eerste Nederlandse schandaalkroniek, Nederlandse schurken in het buitenland, Hilversum 1989, pag. 152.

4: naar: E. Vanvugt, Bloed aan de klomp, de eerste Nederlandse schandaalkroniek, Nederlandse schurken in het buitenland, Hilversum 1989, pag. 151-152.

5: E. Vanvugt, Bloed aan de klomp, de eerste Nederlandse schandaalkroniek, Nederlandse schurken in het buitenland, Hilversum 1989, pag. 41.

6: G. Asaert e.a., Maritieme geschiedenis der Nederlanden, deel 4, Bussum 1978, pag. 348.

7: E. Vanvugt, Bloed aan de klomp, de eerste Nederlandse schandaalkroniek, Nederlandse schurken in het buitenland, Hilversum 1989, pag. 175.

8: naar: J. ter Haar, Geschiedenis van de Lage Landen, deel 4, Haarlem 1979, pag. 362.

9: naar: E. Vanvugt, Bloed aan de klomp, de eerste Nederlandse schandaalkroniek, Nederlandse schurken in het buitenland, Hilversum 1989, pag. 174.

10: naar: E. Vanvugt, Bloed aan de klomp, de eerste Nederlandse schandaalkroniek, Nederlandse schurken in het buitenland, Hilversum 1989, pag. 40-41.

11: E. Vanvugt, Bloed aan de klomp, de eerste Nederlandse schandaalkroniek, Nederlandse schurken in het buitenland, Hilversum 1989, pag. 201.

12: J. van Goor, Indische avonturen, opmerkelijke ontmoetingen met een andere wereld, Den Haag 2000, pag. 235.

13: naar: J. van Goor, De Nederlandse koloniën, geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975, Den Haag 1997, pag. 255.

14: naar: J. ter Haar, Geschiedenis van de Lage Landen, deel 4, Haarlem 1979, pag. 308.

15: naar: J. ter Haar, Geschiedenis van de Lage Landen, deel 4, Haarlem 1979, pag. 309.

16: R. Claassen en J. van Grootheest, Getekend: Nederlanders in Japanse kampen, Den Haag 1995, pag. 124.

17: J. van Goor, De Nederlandse koloniën, geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975, Den Haag 1997, zonder paginanummer.

18: naar: A.F. Manning (red.), Onze Jaren 1945–1970, deel 4, dossier van de zuivering, Amsterdam 1972, pag. 122.

19: A.F. Manning (red.), Onze Jaren 1945–1970, deel 25, Nederland in het nauw, Behoud en verandering, Amsterdam 1972, pag. 783.

20: G.J. Schutte (red.), Een arbeider is zijn loon waardig, Den Haag 1991, pag. 69.

21: naar: G.J. Schutte (red.), Een arbeider is zijn loon waardig, Den Haag 1991, pag. 96.

22: D.J. Elzinga en G. Voerman, Om de stembus ..., verkiezingsaffiches 1918-1989, Den Haag 1992, pag. 28.

23: M. van der Plas, Uit het rijke Roomsche leven, Baarn 1963, pag. 53.

24 t/m 26: naar: R. van Hoften en F. Janssen, 't hert is der uut, Nijmegen 1981, pag. 75, 77/78 en 79.

27: D.J. Elzinga en G. Voerman, Om de stembus ..., verkiezingsaffiches 1918-1989, Den Haag 1992, pag. 18.

28: D.J. Elzinga en G. Voerman, Om de stembus ..., verkiezingsaffiches 1918-1989, Den Haag 1992, pag. 45.

29: A. Manning, Nederland rond 1900, Amsterdam 1993, pag. 198.

30: naar: H. Ellenbroek, Verzekerd van Zorg, Utrecht 1997, pag. 34.

31: naar: J. Beishuizen en E. Werkman, De magere jaren, Nederland in de crisistijd, Leiden 1976, pag. 110.

32: naar: M.J. de Jong en R. van Schoonhoven, Afscheid van de zorgeloze verzorgingsstaat, Den Haag 1992, pag. 71.

33: naar: W. Trommel en R. Van der Veen (red.), De herverdeelde samenleving, Ontwikkeling en herziening van de Nederlandse verzorgingsstaat, Amsterdam 1999, pag. 45.